

شاهکارهای ادبی (5)

پدیدآورده (ها) : فاطمی، سید حسن
کتابداری، آرشیو و نسخه پژوهشی :: آینه پژوهش :: مهر و آبان 1380 - شماره 70
از 80 تا 86 آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/154175>

دانلود شده توسط : سید حسن فاطمی
تاریخ دانلود : 23/01/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و برگرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوایین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

شاعرهاي

ادبي (۵)

سيد حسن فاطمي

۲۹۷. در ابيات زير نيز صناعت تصحيف به کار رفته است.

آغاز:

ان ان ان نلتقى درينا
من من من اهلا علينا
وعاد غاد دعا ودارا
زاد ودادا وما استفينا^۴

۲۹۸. در عبارات نثر زير نيز، صناعت تصحيف به کار رفته

است:

يا بني نابني مصيبة مضينة أمر صبي أمر ضئلي محذور عليه
من علته بفرغ بفرغ قلبى فلبي واله واله أحمد أحمد.^۵

۲۹۹. صفى الدين حلّى تنهى اسم های مصغر را در ابيات زير
به کار برده است. آغاز:

نُقطِطْ مِنْ مُسِكْ فِي وَرِيدْ
خُوَيلِكَ اَمْ وَشِيمَ فِي خَدِيدْ
وَذِيَاكَ اللَّوِيمَعَ فِي الْفَصِحَا
وَحِيهَكَ اَمْ قَمِيرَ فِي سَعِيدَ^۶

۳۰۰. هنگام خواندن دو بيت زير، زبان حرکت نمی کند:

* قسمت های پيشين اين سلسله مقالات در آينه پژوهش شماره هاي ۳۷، ۴۴، ۴۵ و ۵۲ به چاپ رسيد.

۱. ديوان امام، به کوشش قادر فاضلى، تهران، انتشارات فضيلت علم، چاپ دوم، ۱۳۷۸، ص ۲۹۰ و ۲۹۱.

۲. صناعت تصحيف آن است که الفاظ دو به دو شبیه یکدیگرند و غالباً تفاوت در نقطه است.

۳. الکتر المدفون، جلال الدين سيوطي (م ۹۱۱ق)، بيروت، مؤسسه نعمان، ۱۴۱۲ق، ص ۳۳.

۴. همان، ص ۳۴.

۵. همان.

۶. الخزائى، ملا احمد نراقى، تحقيق: حسن حسن زاده آملی و عنى اکبر غفارى، تهران، کتابفروشی علميه اسلاميه، ص ۱۴۳.

۲۹۵. در بخشی از اشعار امام خمينی صناعت ترشیح به کار رفته است. مثلاً تعداد زیادی از رباعی های حضرت امام به این صورت است که اگر حرف اول مصوع ها کنار هم قرار گیرند کلمه «فاطمی» به دست می آید. البته در مواردی به صورت ضربدری کنار هم باید قرار گیرند. در این جایك نمونه از «فاطمی» و نمونه ای از «احمد» را می آوریم:

فرهادم و سوز عشق شیرین دارم
امید لقاء يار دیرین دارم
طاقت زکفم رفت و ندانم چکنم
يادش همه شب در دل غمگین دارم

* * *

افتاده به دام شمع، پروانه دل
حاشا که رها کند غمش خانه دل
مطرود شود زجرگه درویشان
ديوانه وشی که نیست ديوانه دل^۱

۲۹۶. در بيت های زير صناعت تصحيف^۲ به کار رفته است.

آغاز:

دَلَهَا دَلَهَا فَضَنَّتْ قَضِيبَ
واعْتَدَتْ واغْتَدَتْ بعْتَبْ تعِيبَ
غَدَرَهَا عَذْرَهَا تَصَدَّتْ فَصَدَتْ
لِيَتَهَا لِيَتَهَا بَذَنَبْ تَذَبَبْ^۳

- ذلت دین نپستدید حسین^{۱۲}
۳۰۶. قصيدة بی نقطه در مدح امام علی(ع) از آقای ابوالفضل آسمانی. آغاز:
- هادی آدم علی و دهر را محرور علی
والی ملک الله و صادر و مصدر علی
عالی و اعلا واسعد ساعی و اول امام
صالح والا و مولا عالم و سرور علی^{۱۳}
۳۰۷. محمد بن احمد بن طباطبا (م ۳۲۲ق) قصيدة ای در مدح شخصی ساخته که در آن دو حرف کاف و رابه کار نرفته است. بیت. آغاز:
- يا سيداً دانت له السادات
وتابعت في فعله الحسنات
وتوصلت تعمماً به عندي فلي
منه هبات خلقهن هبات^{۱۴}
۳۰۸. صفو الدین حلی ایاتی را سروده که می توان آن هارا از انها نیز خواند. (صناعت انعکاس یا قلب) آغاز:
- انث شناء ناضراً لك انه
هنا كل أرض ان انت شناء^{۱۵}
۳۰۹. صلاح الدین خلیل صفیدی (۶۹۶-۷۶۴ق) در متن زیر صناعت تصحیف را به کار برده است. آغاز:
- خَبَرْنَا حَبِّرْنَا الْمُوْتَنَّ الْمُوْقَنَ الْمُسْنَدُ الْمُفَيْدُ الْمُخْبِرُ
الْمُحْبَرُ حَدِيثًا جَدَّ بِنَاهْزُلَهُ هَرَّ لَهُ قُلُوبُنَا فَلَوْتَنَا لِيَثَ الْعُنْتَ
لَبَثَ الْعَبْقَ حَدَّثَ حَدَثَ مَرَّ بَنَ مُرِينَا.
۳۱۰. صاحب بن عباد (۶ یا ۳۲۴ یا ۳۸۵) بیست و هفت قصيدة در مدح امام علی(ع) سروده که هر قصيدة از یک حرف خالی است. وی موفق به سروden قصيدة بی و او نشد؛ اما نوه اش
-
۷. همان، ص ۳۲۱.
۸. ابدع البداع، محمدحسین شمس العلمای گرکانی، چاپ سیگی، ۱۳۲۸ق، ص ۳۸۹.
۹. همان، ص ۳۹۰.
۱۰. الکنز الملنون، ص ۳۴.
۱۱. همان، ص ۳۱۷.
۱۲. آئینه هاران نور، ابوالفضل آسمانی، قم، مجمع ذخایر اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۸ق، ص ۱۸۷-۱۸۳. آقای ابوالفضل آسمانی ساکن قم و به حرفه ساخت و تعمیر ابزار قالی بافی مشغول است.
۱۳. همان، ص ۱۷۷-۱۸۲.
۱۴. معجم الادباء، یاقوت، بیروت، دارالفکر، چاپ سوم، ۱۴۰۰ق، ج ۱۷، ص ۱۴۶.
۱۵. تاریخ آدب العرب، مصطفی صادق راغعی، بیروت، دارالكتاب العربي، ۱۳۹۴ق، ج ۳، ص ۳۹۶.

- موی مه ما به بیو ما بیو به
بی او مویم موی وی ام ماو به
ما ییم و مهی آن مه ما با ما به
ما با مه ما او مه ما با ما به^{۱۶}
۳۰۱. عبارت های زیر به نثر و نظم قابل خواندن است (نثر منظوم). آغاز:
- أصلحك الله وأيقاك لقد كان من الواجب أن تأتينا اليوم
إلى منزلنا الحالي لكي نحدث عهداً بك يازين الأخلاء.
متن فوق رایین گونه نیز می توان خواند:
أصلحك الله وأب
قاك لقد كان من الـ^{۱۷}
واجب أن تأتينا الـ^{۱۸}
يوم إلى منزلنا الـ^{۱۹}
۳۰۲. شمس العلمای گرکانی نیز نثر منظوم دیگری گفته است. آغاز:
- معروض می دارد که هر چند قهرم با شما و از ملاقات مهجورم، از آن اوصاف محموده معهود این نبوده لیکن البته شهرری همان قحط صفا و وفا می پرورد.
- عبارت های فوق این گونه نیز قابل خواندن است:
- معروض می دارد که هر چند که
رم با شما و از ملاقات مه
جورم از آن اوصاف ممح
موده معهود این نبوده^{۲۰}
۳۰۳. در عبارت های زیر نیز صناعت تصحیف به کار رفته است:
- زرر زر زرد دینک قبل حبل العامل بالعمل
فقد فقد الیوم النوم ببابنا ببابنا بنا تاوله یمن یمن یمن
ثمن ثمن ثمن من من من من بن عن عن عن^{۲۱}
۳۰۴. در ایات زیر کلمه ای نقطه دار و کلمه ای بی نقطه است (صناعت خیفاء). آغاز:
- الحر يجزي والكريم يشيب
واللؤم يخزي والهمام ينيب
والمال يفنى والممالك تقضى
والمدح يقي والكلام قشيب^{۲۲}
۳۰۵. آقای ابوالفضل آسمانی قصيدة بی الف در مدح امام حسین(ع) گفته است. آغاز:
- چون که مظلومی دین دید حسین
نهضتی کرد به تعمید حسین
در پی نصرت دین گشت بلند

يا ظبية البان ماترثي لذى كبد
مخروجة قد سبى بالأعين النجل
امسى من الصد والهجران في ألم
سوبره الظرف بالهجران في شغل
بيت های سه گانه به ترتیب عبارتند از :

يانجل اشرف قیل

وافاک عید مبارک

دم فى سرور هنّى

عام المنى كله دام

مسعود انشاباني

مجد للملک دار^{۱۸}

۳۱۴. اشعار زیر بی الف است. آغاز:

غمزة خونریز تو ریخت گرم خون چه غم
زنده کند دیگرم لعل سخنگوی تو
دیده همه دل کنم تو سوی من ننگری
دل همه دیده کنم من نگرم سوی تو^{۱۹}

۳۱۵. اگر قسمت پایانی هر بیت حذف گردد، شعر در قالب وزنی دیگر خوانده می شود (صناعت تشریع). آغاز:

من لي بانسـة تنـام لـحاظـها

من غيرـنـوم، بلـتـيهـ وـتـقـتنـ

قالـتـ أـلـسـتـ تـخـافـ حـينـ تـرـورـنـيـ

ستـراتـ قـومـيـ، كـمـ تـبـوحـ وـتـعلـنـ

بيـتـ هـايـ فـوقـ رـابـهـ آـيـنـ صـورـتـ نـيـزـ مـيـ توـانـ خـوانـدـ:

من لي بانسـة تنـام

لحـاظـهاـ منـ غـيرـنـومـ

قـالـتـ أـلـسـتـ تـخـافـ

حـينـ تـرـورـنـيـ ستـراتـ قـومـيـ^{۲۰}

۳۱۶. با حذف قسمتی از ایيات زیر، اشعار در وزنی دیگر

۱۶. دیوان صاحب بن عباد، تحقیق: محمدحسن آل یاسین، قم، مؤسسه قائم آل محمد، چاپ سوم، ۱۴۱۲ق، ص ۱۶۱.

۱۷. مدارج البلاهه، رضاقلی خان هدایت (۱۲۸۸-۱۲۱۵ق)، شیراز، کتابفروشی معرفت، چاپ دوم، ۱۳۵۵ش، ص ۱۱۰-۱۰۶.

۱۸. سلامة العصر، سیدعلی خان مدنی، المکتبة المرتضویه، ص ۱۸۷ و ۱۸۹.

۱۹. ابدع البداع، ص ۲۴۷.

۲۰. طراز الحلة وشفاء الغله، شهاب الدین احمد غرناطی (م ۷۷۹ق)، اسکندریه، مؤسسه الثقافة الجامعية، ص ۲۶۳.

آن رادر مدح خود صاحب سرود. (ريحانة الادب، ج ۸، ص ۹۲) گویا تها دو قصيدة بی الف وبی سین بر جای مانده است و آن دو در «دیوان الصاحب بن عباد» به کوشش محمدحسن آل یاسین در صفحه های ۱۴۷ و ۱۵۲ آمده است. آغاز قصيدة بدون سین:

يا وصلُ مالكَ لاتعاوَد

يا هجرُ مالكَ لا يُباعد

اين التصافع والتغا

ثُقُّ القلائد والولائِد

۳۱۱. صاحب بن عباد قصيدة ای در مدح امام علی (ع) دارد که حرف آغازین مصرع ها به ترتیب الفبا است. آغاز:

أميرالمؤمنين عليّ

به رکن اليقين قويّ

توى أعداء بحسame

ثوى حيث السماك مضى^{۱۶}

۳۱۲. شمس فخری قصيدة ای موسیح به نام «امخزن البحور» دارد که مشتمل بر پنجاه و پنج بحراست و از حروف اوائل اشعار، تاریخ نظم و نام سلطان و غیاث الدین محمد بن رشید (وزیر سلطان ابوسعید خان) به دست می آید. همچنین از الفاظ معین از هر چهار بیت، یک بیت استخراج می شود. در اینجا چهار بیت نخست را می آوریم:

پـرـیـ رـخـ «ـایـ کـهـ بـرـآـردـ زـ نـسـتـرـنـ گـلـنـارـ تـقـیـاتـ کـهـ پـیـورـ عـلـومـ اـرـضـلـیـ

«ـدـمـ» «ـدـمـ اـفـکـنـدـ انـدـرـ دـلـمـ «ـاـزـ آـنـ گـلـ» نـارـ

عـجـبـ مـدارـ «ـبـتـمـ بـرـ گـلـ» اـرـ زـنـدـ طـعـنـهـ

کـنـونـ کـهـ کـرـدـ «ـشـ رـیـحـانـ» بـهـ بـنـدـگـیـ اـقـرـارـ

هـنـوـ «ـاـزـ» بـاـشـ کـهـ تـاـ «ـسـبـلـ» شـ بـرـآـردـ سـرـ

«ـشـوـدـ» زـ «ـسـبـلـ» جـوـدـ «ـشـ» نـسـیـمـ غالـیـ بـارـ

دـمـیدـ خـطـشـ وـ بـرـ گـلـ هـمـیـ «ـکـنـدـ پـرـ چـینـ»

اـزـ آـنـ دـوـ زـلـفـشـ «ـپـرـ چـینـ» شـدـهـ اـسـتـ دـیـگـرـ بـارـ

اـگـرـ الفـاظـیـ کـهـ درـ گـیـوـمـ قـرارـ دـادـهـ شـدـهـ درـ اـدـامـهـ هـمـ خـوانـدـ شـونـدـ، اـزـ مـصـرـعـهـاـ اـوـلـ، مـصـرـعـ اـوـلـ اـزـ بـیـتـ زـیـرـ وـ اـزـ مـصـرـعـهـاـ

دوـمـ، مـصـرـعـ دـوـمـ بـهـ دـسـتـ مـیـ آـیـدـ:

پـرـیـ رـخـ بـتـمـ بـرـ گـلـ زـ سـنـبـلـ کـنـدـ پـرـ چـینـ

دـمـ اـزـ گـلـشـنـ رـیـحـانـ شـوـدـ سـنـبـلـشـ پـرـ چـینـ^{۱۷}

۳۱۳. عبدالعزیز بن محمدزمزم شافعی (معاصر سید علی خان مدنی / قرن ۱۱) شعری در مدح شریف مسعود بن حسن سروده که از آن سه بیت استخراج می شود: یک بیت از کنار هم قرار دادن حروف اول بیت ها؛ بیت دیگر از نون « فعلن » و دیگری از میم « مس فعلن » از ابتدا. بیت های دوم و سوم ماده تاریخ است. آغاز:

خوانده می‌شود. آغاز:

يا قاصدين حمي العقيق ومن به

لكم إلها، إن تم ذاك المقصد

ميلوا إلى ذات التخليل وسلموا

وقفوا بنا، حيث المواقف تحمد

اشعار فوق راين گونه نيز می‌توانيم، بخوانيم:

يا قاصدين حمي العقيق

نق ومن به لكم إلها

ميلوا إلى ذات التخليل

سل سلموا وقفوا بنا

٢١

٣١٧. کلمات شعر زیر دو به دو شبیه یکدیگرند (صناعت

تصحیف). آغاز:

سندسید حلیم حکیم فاضل فاصل مجید مجید

حازم جازم بصیر زانه رأیه السدید الشدید

امه امة رجاء رخاء ادركت اذ رك بتقدود

مكرمات مكرمات بنت بنت علاء علا بجود بجود

٢٢

٣١٨. صلاح الدین خلیل صفائی، صناعت تصحیف را به این

صورت به کار برده که در آغاز، الفاظ دو به دو شبیه یکدیگرند؛

سپس سه به سه تا این که به هشت کلمه می‌رسد. آغاز:

جابر حائر جاء بر جابر فسر فسر جوده جوده زينة رتبه

غایب ویعتب وغدو غد جف فخف نصیب یصیب برقه

ترفه ریباری راح راج

٢٣

٣١٩. صفحی الدین حلی در سال هفتصد هجری، طی نامه‌ای

-به نظم و نثر- برای سلطان وقت نگاشت و صناعت تصحیف را

در آن به کار برد. آغاز:

قبل قبل يراك تراك عبد عند رخاك رجاك ابي ابي سؤال

سواك امل امل امل رجاء رخاء فالغي فالقى جدا جدا

باعتابك ياغيابك شرف اسرفا

٢٤

٣٢٠. خطبہ بن نقطه از شمس العلمای گرکانی. آغاز:

الحمد لله المسؤول عطاوه، المأمول آلاؤه، المکرم أسماؤه،

العاد احصاؤه، الحامد المحمود، الإله الودود

٢٥

٣٢١. در قصيدة زیر، نام سوره‌های قرآن به ترتیب به کار

رفته است (صناعت توریه). آغاز:

في كل فاتحة للقول معتبرة

حق الثناء على المبعوث بالبقرة

في آل عمران قدماً شاع مبعثه

نساءهم والرجال أستوضحا خبره

٢٦

٣٢٢. شمس العلمای گرکانی در مسمط زیر، کلمه پایانی

. ٢١. طراز الحلة، ص ٢٦٥.

. ٢٢. تصحیح التصحیف و تحریر التحریف ، صلاح الدین خلیل صفائی (م ١٧٦٤ق)، تحقیق: سید شرقاوی، قاهره، مکتبة الخانجي،

. ٢٣. در التحور فی مذایع الملک المنصور، صفحی الدین حلی، ص ٤٩١.

. ٢٤. تصحیح التصحیف، ص ٢٧.

. ٢٥. ابدع البدایع، ص ٢٤٧.

. ٢٦. طراز الحلة، ص ٤٧٥.

. ٢٧. ابدع البدایع، ص ١٢٠.

. ٢٨. همان.

. ٢٩. در التحور، ص ٤٠٨.

. ٣٠. همان، ص ٤٨٨.

۳۲۳. ملا احمد نراقی، الفاظ فارسی را به اسلوب عربی به نظم کشیده است (صنعت تعریب). آغاز:

خیزوا إلى الخرابات يا أيها الهمادم
لاتشنروا النصيحة من هذه المرادم
عالج جراحة الدل من دستك النكارين
في زخم ذلك الدل لاتفع المراهم.^{۲۸}

۳۲۴. در دو بیت زیر نیز صناعت تعریب به کار رفته است:

الأشتـر گـاذـر إلـى الرـاهـات
لـا يـترـسـ من فـتـادـنـ الجـاهـات
قـدـ كـرـدـ خـونـاـدـ هـمـرـاهـات
مـنـ نـالـتـهـ گـاهـ سـحـرـگـاهـات^{۲۹}

۳۲۵. محمد مؤمن شیرازی (متولد ۱۰۷۴ق) رساله‌ای

بی نقطه به نام «درر الحکم» دارد. آغاز:

هـوـ اللهـ الاـحدـ وـلدـ المـحرـرـ اوـاسـطـ اوـلـ الـحـرمـ عـامـ (۱۰۷۴ق)
وـمـولـدـهـ دـارـ الـعـلـمـ وـمـحرـسـ الـكـمـالـ وـمـحلـ اـهـلـ الـمـكـارـمـ
وـمـحـاطـ اـهـلـ الـحـالـ. دـارـ الـعـلـمـ لـهـ اـسـمـ مـعـلـومـ وـهـ مـولـدـ
الـمـحرـرـ وـمـأـوـاهـ اـصـلـحـهـ اللـهـ. وـهـ مـصـرـ مـعـلـومـ مـعـمـورـ.^{۳۰}

۳۲۶. رشید الدین و طواط در شعر زیر کلمه‌ای منقوط و

کلمه‌ای غیر منقوط به کار برده است:

بـچـيـنـ وـرـومـ چـنيـنـ درـگـهـيـ نـيـنـدـ كـسـ
بـزـيـبـ وـطـالـعـ وـزـيـنـ عـروـسـ شـيرـينـ كـارـ^{۳۱}

۳۲۷. در بیت زیر حرفی منقوط و حرفی بی نقطه است:

جـانـ كـنـدـ تـاـ چـوـ غـمـزـهـ جـانـ
مـيـسـزـدـ جـايـ ويـ مـيـانـهـ جـانـ^{۳۲}

۳۱. همان، ص ۴۱۷. این بیت در *الكتنز الصدقون*، ص ۳۴ نیز آمده با این تفاوت که به جای «کتف»، «کثیف» و به جای «بنوطي»، «بنوط» ضبط شده است.

۳۲. همان، ص ۴۰۷.

۳۳. همان، ص ۴۰۵.

۳۴. همان.

۳۵. همان، ص ۴۱۸.

۳۶. همان، ص ۴۰۶.

۳۷. همان، ص ۴۰۷.

۳۸. الشزان، ص ۳۲۳. خیزوا: برخیزید؛ همادم: همدمنها؛ لاتشنروا: نشتوید؛ مرادم: جمع مردم.

۳۹. همان، ص ۲۲۱. گاذر: گذر کننده؛ راهات: جمع راه؛ کرد: کرد.

۴۰. آثار حجم، فرصلت الدوله شیرازی، بیشی، ۱۳۱۲ق، ص ۴۲۹.

۴۱. مقدمه دیوان اشعار انصاری، محمدعلی انصاری، مقدمه از کبوان سیمیعی، قم، ص سیزده.

۴۲. همان.

بدون تکرار جمع کرده است:

قدغض لحظ کشف شخصه

مذ عجزت سرآبنوطی^{۳۳}

۳۲۷. در قطعه زیر از صفوی الدین حلی، کلمه‌ای منقوط و کلمه‌ای غیر منقوط است (صنعت خیفاء). آغاز:

الحریجزی والکرام تشیب

واللوم بخزی والهمام بینیب

والمال یعنی والممالک تنقضی

والمدح یبقي والکلام قشیب^{۳۴}

۳۲۸. در ایات زیر از صفوی الدین حلی تنها از حروف بی نقطه استفاده شده است. آغاز:

كم ساهر حرم لمـس الوـسـادـ

ومـا اـرـاهـ سـؤـلـهـ وـالـمـرـادـ

ماـسـهـرـ الـوـالـهـ مـعـطـلـهـ

وـصـلـاـ وـلـوـ دـاـوـمـ طـولـ السـهـادـ^{۳۵}

۳۲۹. صفوی الدین حلی در ایات زیر تنها از حروف نقطه دار استفاده کرده است. آغاز:

فتـنتـ بـظـبـيـ بـغـيـ خـيـبـتـيـ

بـجـفـنـ تـقـنـنـ فيـ فـتـتـنـيـ

تجـنـيـ فـبـتـ بـجـفـنـ يـفـيـ

ضـ فـخـيـتـ ظـنـيـ فيـ يـقـظـيـ^{۳۶}

۳۳۰. صفوی الدین حلی همه حروف الفبا را در یک بیت جمع کرده و بی نقطه ها را در مصرع اول و منقوط ها را در مصرع دوم جمع کرده است:

اعطل و دصح سر کلامه

فتـبـتـ ظـنـ غـضـ خـرـيـ شـجـ قـذـ^{۳۷}

۳۳۱. در شعر زیر از صفوی الدین حلی مصراع اول هر بیت منقوط و مصراع دوم بی نقطه است. آغاز:

شفـنـيـ جـفـنـ غـضـيـضـ غـنـجـ

لـهـاهـ صـدـهـاـ دـامـ وـدـاماـ

فـتـتـنـيـ بـجـبـنـ يـقـقـ

كـهـلـالـ سـعـدـهـ صـارـ دـوـاماـ^{۳۸}

۳۳۲. صفوی الدین حلی یک بیت را منقوط و بیت دیگر را غیر منقوط گفته است. آغاز:

بتـ بـبـسـيـتـ ظـبـيـتـيـ

فيـ فيـضـ غـيـظـ خـيـبـتـيـ

لـهـهـوـهـاـ وـصـدـهـاـ

اوـ الـمـطـالـ العـدـةـ^{۳۹}

۳۴۰. در منتخب جواهر الاسرار تألیف نورالدین حمزه بن عبدالملک طوسی، مشهور به آذری (معاصر شاه نعمه‌الله ولی) دو بیت آمده که با تقدیم و تأخیر و تطويل و تقصیر و اخذ و ترک ارکان آن‌ها، بیت‌های دیگر با بحره‌های متفاوت به دست می‌آید:

بکرم می‌بری گوی سخاراز فلک
بدرم می‌بخری حمد و ثنا راز بشر
بگذر می‌بدری صف عدو را چو قضا
بقدم می‌سپری فرق سهرا را چو قدر

ایيات دیگری که از دو بیت فوق به دست می‌آید، بدین قرار است:

می‌بری گوی سخاراز فلک
می‌بخری حمد و ثنا راز بشر
می‌بدری صف عدو را چو قضا
می‌سپری فرق سهرا را چو قدر

* * *

بکرم می‌بری گوی سخا
بدرم می‌بخری حمد و ثنا
بگذر می‌بدری صف عدو
بقدم می‌سپری فرق سهها

* * *

فلک می‌بری گوی سخارا بکرم
ز بشر می‌بخری حمد و ثنا را بدرم
چو قضا می‌بدری صف عدو را بگذر
چو قدر می‌سپری فرق سهرا را بقدم

* * *

بری گوی سخارا
بخری حمد و ثنا را
بدری صف عدو را
سپری فرق سهها

* * *

گوی سخا می‌بری
حمد و ثنا می‌بخری
صف عدو می‌بدری
فرق سهها می‌سپری

* * *

مرکز تحقیقات کاپیتول علوم اسلام

۳۳۸. مصراج اول از رباعی زیر، حرفی منقوط و حرفی غیر منقوط؛ مصراج دوم دو حرف منقوط و دو حرف غیر منقوط؛ مصراج سوم سه حرف منقوط و سه حرف غیر منقوط و مصراج چهارم چهار حرف منقوط و چهار حرف غیر منقوط است:

تابر چه نسق وجه تو زد چرخ رقم
کان شمع نظر کشیده نیکو بقلم
هرگز بجمال جز تو دستش ندهد
آراستنی چو صورت چین عالم^{۴۲}

۳۳۹. کتاب منتخب جواهر الاسرار، ترکیبی از مولانا حسین متکلم نقل کرده که از پنج بند پنج بیتی شکل گرفته و در هر بند، یکی از صنایع مشکل بدیع به کار رفته است. از هر بند به نقل دو بیت بسته می‌کنیم:

بنداول، بی نقطه:

مدار صرح دوار مرمرد
مرا مسطح مسطوح ممهد
مدار کار اهل ملک و اسلام
 محل عدل و طود علم الاحمد
بند دوم، تماماً منقوط:

زنگزی زیب تختی زین زینی
بتیغ تیز پشت جیش زینی
ز بخشیدن بخت شذ غنی ضیف
پشت غیب شذ جفت ضنینی

بند سوم، مقلوب مستوی (هر مصراج را می‌توان از انتهای هم خواند):

بقا و عزم و فر فوز عواقب
بهاد نوع زاد از عسون و اهاب
امید آشنا یان شادی ما
بحاصل آند از اذیال صاحب
بند چهارم، کلمه‌ای منقوط و کلمه‌ای غیر منقوط:

محمد بن محمد پشت عالم
نبي علم غنی دل زین آدم
شذت محکوم جیش ملک بت
ملوک چین و حکام ختن هم

بند پنجم، حرفی منقوط و حرفی غیر منقوط:
مزاج و خوی طبیعت منع زرباذ
صفات و خلق عقلت منع شرباذ
رخان دشمنان از اشگ خون رنگ
زرشگ تو چو یاقوت و چو زرباذ^{۴۳}

۴۳. همان.

۴۴. همان، ص چهارده-شانزده.

ید حق عین حق شه آگاه
اصل ایمان علی عالی جاه
اب رحمت شکوه جسد و کرم
بوالحسن رهبر عدالت خواه^{۴۶}

۳۴۲. بخشی از مصراج اول هر بیت در مصرع دوم همان

بیت تکرار شده است. آغاز:

جهان شده لاله زار ز رحمت کردگار
ز رحمت کردگار دوباره شد نوبهار
سوسن و گل آشکار بر سر هر شاخصار
بر سر هر شاخصار به نغمه خوانی هزار^{۴۷}

۳۴۳. در این شعر منسوب به امام علی(ع) صناعت تصحیف
به کار رفته است:

أَشْرَت إِلَى بُكْمٍ بِكُمْ بِكُمْ بِكَمْ
بِكَمْ عَوْضًا تَرْضُونَ عَنِ الْبَكَمْ
فَقَالُوا جَمِيعًا بِالإِشَارَةِ وَالرَّضَا
كَنْتُمْ عَوْضًا أَنَّ السَّلَامَةَ فِي الْبَكَمْ^{۴۸}

۳۴۴. میرزا امین نصرآبادی (ق ۱۱) یک رباعی با این ویژگی ها
دارد: حروف مصراج اول، مقطع، و یک حرف نقطه دار و
حرف دیگر بی نقطه است. حروف مصراج دوم، دو به دو به هم
چسبیده اند و دو حرف با نقطه و دو حرف بی نقطه است. مصراج
سوم سه حرف سه حرف به هم چسبیده اند و سه حرف منقوط و
سه حرف غیر منقوط است. کلمات مصراج چهارم، چهار
حرفی است و کلمه ای منقوط و کلمه دیگر غیر منقوط است:

آن آب رخ رزم زدی دی آذر
تن عاجز ساخت هم پی کوشش سر
تیغ گهرینش همه بین لعل بشن
مهمل پیشش حمله چینی عسکر^{۴۹}

۴۵. همان، ص بیست و دو-بیست و چهار.

۴۶. آنیه داران فور، ص ۳۰.

۴۷. همان، ص ۲۳.

۴۸. مشکلات العلوم، ملامحمد مهدی نراقی، به کوشش حسن نراقی،
 مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۶۷،
 ص ۲۸۲.

۴۹. ریحانة الادب، محمدعلی مدرس تبریزی، تهران، انتشارات حبیم،
 چاپ چهارم، ج ۶، ص ۱۷۸.

ز فلک می بیری گوی سخارا
ز بشر می بخری حمد و ثنا را
چو قضا می بدری صف عدو را
چو قدر می سپری فرق سهارا

ز فلک گوی سخارا بکرم می بیری
ز بشر حمد و ثنا را بدرم می بخری
چو قضا صف عدو را بگذر می بدری
چو قدر فرق سهارا بقدم می سپری

گوی سخارا بکرم می بیری
حمد و ثنا را بدرم می بخری
صف عدو را بگذر می بدری
فرق سهارا بقدم می سپری

ز فلک گوی سخارا بپری
ز بشر حمد و ثنا را بخری
چو قضا صف عدو را بدری
بقدم فرق سهارا سپری

بکرم گوی سخارا می بیری
بدرم حمد و ثنا را می بخری
بگذر صف عدو را بدری
بقدم فرق سهارا سپری

بکرم گوی سخارا ز فلک می بیری
بدرم حمد و ثنا را ز بشر می بخری
بگذر صف عدو را چو قضا می بدری
بقدم فرق سهارا چو قدر می سپری

گوی سخارا ز فلک می بیری
حمد و ثنا را ز بشر می بخری
صف عدو را چو قضا می بدری
فرق سهارا چو قدر می سپری^{۴۵}

۳۴۱. آقای ابوالفضل آسمانی در این قصیده، صناعت
توشیح را به کار برده است. در صورتی که حرف های اول
مصراج ها کنار هم قرار گیرند، عبارت «یا ابوالحسن یا
امیرالمؤمنین» استخراج می شود. آغاز: